

Dr. A. van Voorthuysen (1872 - 1952)

SAMENVATTING

In de ontstaansgeschiedenis van het speciaal onderwijs speelde Dr. A. van Voorthuysen een belangrijke rol. Als schoolarts te Groningen werd hij actief betrokken bij de ontwikkeling van de eerste scholen voor kinderen die achterbleven ('achterlijke kinderen'). Tevens was hij in 1927 mede-oprichter van de *Nederlandsche Vereeniging tot bevordering van den Arbeid Voor Onvolwaardige arbeidkrachten* (A.V.O.). Hij was hoofdredacteur van het maandblad *PAIS* en nadien lid van de redactie van het *Tijdschrift voor Buitengewoon Onderwijs*. Beide maandbladen waren voorlopers van het huidige *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*. Hij werd een van de initiatiefnemers voor een verdere scholing van de leraren die werkzaam waren in het buitengewoon onderwijs. De huidige masteropleidingen speciaal onderwijs vinden bij dat initiatief hun oorsprong. Als eerste (hoofd)inspecteur voor het buitengewoon onderwijs werd hij betrokken bij de inhoudelijke vormgeving van de scholen voor speciaal onderwijs en adviseerde hij de minister ten aanzien van het beleid. Een aantal scholen en instellingen draagt, terecht, nog zijn naam.¹ Naar hem zijn scholen genoemd te Amersfoort, Apeldoorn, Appingedam, 's-Gravenhage, Leiden en Leeuwarden. Dr. Van Voorthuysen was maatschappelijk zeer betrokken; hij hield vele lezingen en schreef talrijke artikelen. Zo werd hij een belangrijke pionier in het speciaal onderwijs en de opleidingen voor dat onderwijs. Hij wordt wel de grondvester van het Buitengewoon Onderwijs in Nederland genoemd.

Dr. A. van Voorthuysen, de grondvester van het Buitengewoon Onderwijs

Een woord ten afscheid

MEET DE woorden buitengewoon onderwijs wordt een tak van onderwijs aangeduid, waarvan de aard en de juiste beteekenis nog door talloos velen niet worden begrepen, ja, wij zouden niet te zeggen, dat er zeer velen zijn, die dit onderwijs zelfs niet bij naam kennen.

Iedereen weet mee te praten over het gewoon lager en het middelbaar lager onderwijs, het middelbaar en gymnasium onderwijs, terwijl ook het voorbereidend- of bewaarschoolonderwijs, alomte verschillende takken van het nijverheids- of beroeps- en algemeene bekennend hebben verstaan.

Nu mogt het waar zijn, dat het buitengewoon onderwijs nog niet zoo lang bestaat als veler hierboven genoemde takken van onderwijs, er is toch ook nog wel een andere reden, waarom de „buitengewoon“ school bij het groote publiek zoo weinig bekend is, waarom men althans er zoo betrekkelijk weinig over hoort spreken.

Die reden is, laten we het maar gerust zeggen, dat de ouders over het algemeen genomen die „buitengewoon“ school liever doorblijven, liever niet aan het bestaan ervan heftigere wenschen toelaten.

De scholen voor buitengewoon onderwijs toch zijn de scholen, bestemd voor al diegenen, voor wie het gewoon lager onderwijs niet geschikt is. Zoo zijn er de scholen voor blinden, doofstommen, slechthoorenden, gestelijk en lichamenlijk misdeelden, op al welke scholen buitengewoon onderwijs wordt gegeven.

Iedereen is er van overtuigd, dat de blinde niet gebaat is met het onderwijs, zooals dat gegeven wordt op de scholen voor gewoon lager onderwijs. Iedereen voelt, dat voor den doofstomme een inrichting noodig is, waar onderwijs wordt gegeven, dat aansluit bij zijn bijzondere aard.

Ook is men 'er in het algemeen over eens, dat de slechthoorende beter gebaat zal zijn met het onderwijs, zooals dat gegeven wordt op een speciaal voor hem ingerichte school — een school voor buitengewoon onderwijs — dan met dat eenen school voor gewoon lager onderwijs. Met opzet zeggen we hier, „niet het algemeen“, want, hoewel het misschien wat vreemd klinkt, er zijn nog steeds ouders, die welgevoeren hun slechthoorend kind te plaatsen op de school, waarop het behoort de school voor slechthoorenden. Wanneer dit nu ouders zijn, die in plaatsen worden, waar een dergelijke school niet bestaat, kunnen wij ons voorstellen, dat de bewaaren, om die kinderen naar de stad te sturen, die een school voor slechthoorenden heeft ingericht, te groot zijn. We moeten hierbij wel in het oog houden, dat alleen in de grootste steden dergelijke scholen zijn gevestigd.

Maar, dat er in Den Haag nog ouders zijn, die welgevoeren hun slechthoorend kind te sturen naar de „school van de Nieuwe Schoolstraat“, dat kan iedereen door den naam wel begrijpen.

Veel meer is het geval met de „school van de ...“

Jegens hem hoorden. Zij meenen dit niet anders en niet beter te kunnen doen dan door op een bepaalden dag, nl. op Woensdag 24 Februari, in het geheele land de kinderen, die de verzeilende soorten van scholen voor buitengewoon lager onderwijs bezoeken, den voortrekkenden Inspecteur op hun wijze te doen dank en te eeren door aan leeren, die daarin belangziet, te toonen wat zij op hun school hebben geleerd, op welke wijze zij daar onderwijs ontvangen, welke buitensiden er bij dat onderwijs worden gebruikt, enz. enz., kortom zij willen u daarover vertellen, laten allen en velen, dat de school voor buitengewoon lager onderwijs een zegen is voor het blinde, het doofstomme, het slechthoorende, het gestelijk en lichamenlijk misdeelde kind.

Ook de bezoners der Residentie zullen volop in de gelegenheid worden gesteld kennis te nemen van het onderwijs, zooals dit op deze scholen wordt gegeven. Al hebben nu hier dan ook geen school voor blinden of lichamenlijk gebrokenen, in elk geval zal men een kijkje kunnen nemen in scholen voor zwakzinnigen, slechthoorenden, doofstommen, doofstommen, indien men zich de moeite getroost zich even buiten de grens van de gemeente te begeven en de inrichting Estalla te Voorschoten te bezoeken. Door op dien dag een bezoek te brengen aan verschillende dier scholen, zal men een beeld van ervaringen rijk worden; zullen wellicht vele misverstanden uit den weg worden geruimd en zal men op zijn wijzen hield brengen, aan den naam, die gedurende een lange reeks van jaren zijn heil gaven van hoofd en hart heeft gegeven aan de behartiging van de betogingen van het misdeelde kind.

Wij zouden te uitvoerig werden, wanneer we hierop thans dier zouden ingaan. Wij voldoen er mee er op te wijzen, dat het noodig aan zijn onvermeid werken te danken is, dat niet alleen de leerkrachten, werkzaam aan doofstommen- en blindeninstituten een speciale opleiding ontvangen, doch dat ook een nauwkeurig is gezonden met de opleiding van leerkrachten aan andere soorten van scholen voor buitengewoon lager onderwijs; dat hij al zijn aandacht heeft besteed aan de invendige organisatie der scholen, waardoor bereikt is, dat veel meer dan vroeger het individuele opvoeden voorgrond is getreden; dat hij een open oog en hart heeft voor de „Baring“, zonder welke de vele resultaten, welke er met het buitengewoon lager onderwijs worden bereikt, niet van duurzamen aard zouden zijn; dat hij den bewaaren van gezondheid en vrede steeds met raad en daad terzijde heeft gestaan, kortom, dat hier een man heest gaat, die werken kon, zooals hij werkte, omdat hij bezielde van met een groote liefde jegens die kinderen, die 'er zij gesteelek, 'er zij lichamenlijk zou zegen ten achter staan bij wat we gewoon zijn te noemen de „normale“ jeugd.

Alles een denkzuchtig op het gebied van het buitengewoon onderwijs.

Bron: Het Vaderland van 22 februari 1937

1 Inleiding

Op 1 maart 1937 neemt Dr. Adriaan Van Voorthuijsen, hoofdinspecteur van het buitengewoon onderwijs, officieel afscheid van zijn onderwijsloopbaan. In het gedenkboek *Het buitengewoon onderwijs in Nederland* dat hem hierbij wordt aangeboden, schrijft de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen J.R. Slotemaker de Bruïne het voorwoord. Hij zegt onder meer:

'De groote verdienste van Dr. Van Voorthuijsen is, dat hij van de hem in ruime mate geschonken mogelijkheden om zijn gaven te ontplooiën, zoo volkomen heeft gebruik gemaakt; en dit steeds ten bate van het onderwijs, waarvan de zorg in zijn handen was gelegd. Daarbij komt nog, dat zijn erkende bekwaamheid om te leiden, zijn bereidheid om steeds met raad en hulp te dienen, waar het gaat om de verzorging van het afwijkende kind; zijn gaven om zich in anderer gedachtenwereld uit te denken, hem het volste vertrouwen bij welke richting en gezindte ook hebben doen ten deel vallen' (Jacobs e.a., 1937, 9).

verstandelijke beperking (toen 'achterlijken' of 'zwakzinnigen'). Zijn latere opvolger bij de inspectie, N. Y. Vlietstra, geeft aan:

'Het moet in Nederland tot een merkwaardig feit worden gerekend dat een medicus door het geven van wenken en richtlijnen voor het onderwijs een vaderlijke vriend werd van leerkrachten en dat een rijksinspecteur van het onderwijs uitgroeide tot de onomstreden figuur van 'grand old man' die tot het eind van zijn leven zijn volle gezag bleef behouden in alle kringen van het buitengewoon lager onderwijs' (1952, 5).

Als arts sprak hij met de kinderen en adviseerde hij de ouders en ging, zoals gezegd, waar nodig op huisbezoek. Als inspecteur bezocht hij de scholen niet zozeer om te controleren maar hij waardeerde het werk dat gedaan werd en sprak met de onderwijzers over de 'moeilijke' gevallen. Hij liet zich informeren om te kunnen adviseren. De ontwikkelingen van het buitengewoon onderwijs, waar Van Voorthuijsen een prominente rol bij speelde, steunden op de initiatieven uit de voorgaande eeuw.

een zeer markante man

Dr. A. van Voorthuijsen wordt in dit gedenkboek beschreven als een zeer markante man. Als schoolarts had hij al veel affiniteit met de leerlingen die onder zijn aandacht gebracht werden. Dikwijls ging hij op huisbezoek om zelf te constateren of zijn advies door de ouders goed werd opgevolgd. Hij richtte zich daarbij steeds op dat ene kind dat zorg nodig had. En ook was hij als schoolarts nauw betrokken bij de beginjaren van het speciaal (toen buitengewoon) onderwijs. Als medicus en later als inspecteur buitengewoon onderwijs richtte hij zich op het zo goed mogelijk maatschappelijk kunnen functioneren van met name leerlingen en jongvolwassenen met een

2 Tijdsbeeld 19^e eeuw

De vormgeving van het buitengewoon onderwijs kwam voort uit de particuliere initiatieven die in de negentiende eeuw werden ontplooid. De fundamenteën voor het later buitengewoon onderwijs werden in die periode gelegd. Zo ontstond in die eeuw een wettelijk kader waarbinnen uiteindelijk de leerplicht mogelijk werd. De eerste Nederlandse onderwijswet, ook wel Schoolwet genoemd (1806), de grondwet van Thorbecke (1848) en de kindervetten van Van Houten (1874) waren daartoe van belang (Brandsma & Keyman, 2011). Tot die tijd was er sprake van 'kloosterscholen' en huisonderwijs voor de 'gegoede burgerij' (Stilma, 2010). De leerplicht werd pas in

1901 ingevoerd en voor die tijd was er een rijke schakering aan scholing mogelijk. Bij Timmermans (1908) vinden we een beeldende beschrijving van een schoollokaal in het begin van de 19e eeuw:

'Als we nu teruggaan tot ± 1500 dan blijkt, dat de toestand van zo'n schoollokaal tot in de 19e eeuw toe, met alle beschrijving spotte. Het was vaak een dompig vunzig hok, waar honderd of meer kinderen als een troep bij elkaar werden gedreven. De vloer was geplaveid met plavuizen of stenen, van ventilatie was geen sprake; 's winters was het vertrek gevuld met de rook van het turfvuur en als het donker was walmden er enkel vetkaarsen. Het kon niet gek genoeg zijn; voor schoollokaal was elke ruimte geschikt, 'n zolder, 'n kelder, 'n schuur, 'n stal. En het meubilair was al niet anders. De banken waren vaak planken op houten schragen zonder leuning, langs de wanden geplaatst. Was er geen plaats genoeg, dan ging men zitten op de grond. En de leerlingen schreven op hun knieën. Op een plankje of op de achterkant van hun boekendoos. In een hoek stond een hondenhok met een hond, die den meester bij het handhaven van de orde en tucht behulpzaam moest zijn, soms liepen er ook nog een paar katten'
(Timmermans, 1908, 14).

Timmermans geeft aan dat het over het algemeen ook in de 19^e eeuw nog niet veel bijzonders was met het onderwijs. Dit blijkt onder meer uit een boek dat in 1846 anoniem verschijnt onder de titel *Uit de Kosterie van Kleihuizen*. Hierin wordt ook het inkomen van de schoolmeester besproken. Dit inkomen bestond uit

'vrije woning en tuin, de opbrengst van twee bunders bouwland, eene jaarlijkse bijdrage van f 35,- uit de Kerkekas; ene gelijke bijdrage van f 25,- uit de Gemeentekas; en schoolgeld van p.m. 60 kinderen, en eenige andere voordelen,

wegens doodgraversambt; wegens het aflezen van bijjetten etc.' (1908, 43).

De ouders uit de gegoede burgerij werden gewaarschuwd voor de volkse scholen en de straatkinderen:

'Met de grootste angstvalligheid zoekt gij er steeds voor te waken, dat uw kind gene vloek- of scheldwoorden in den mond neme, en ziedaar, een oogenblik in gezelschap van slecht opgevoede kinderen doorgebracht, - en uw kind beschikt over een formeel woordenboek van meest aan de dierenwereld ontleende, krachtige, bij het volk algemeen gangbare uitdrukkingen. Nog maar een paar dagen heeft uw kind de school bezocht of reeds brengt het van daar een staalkaart van onhebbelijkheden mede naar huis. Laat gij het uit voorzorg niet naar school gaan, het neemt toch allerlei ongemanierdheden van de dienstboden over en mochten deze soms te welopgevoed zijn, dan ziet het ze zoo in 't voorbijgaan af van zijne vrienden uit de verte, de straatkinderen'
(Bokma De Boer, 1887, 109-110).

De kinderziel diende beschermd te worden:

'De kinderziel is als een tuin en we moeten het kind leren om zelf zijn eigen tuintje te verzorgen, door het onkruid te wieden of te voorkomen dat het opgroeit en door de goede zaadjes die God er in legde - de deugden en talenten - op te kweken en tot volle bloei te brengen'
(Timmermans, 1908, 170).

Voor een groot deel van de gegoede burgerij was het 'zuiver' en 'godsdienstig handelen' een belangrijk richtsnoer. Die boodschap zien we regelmatig terugkeren:

'...ten minste vertrouwen wij, dat, in weerwil van den zondvloed van vertalingen, waarmede ons vaderland, sinds de laatste

vijftig jaren, overstroomd wordt, wij echter ons niet over het vertolken van een werkje behoeven te verontschuldigen, hetwelk zoo blijkbaar de strekking heeft, om, onder de inkleeding eener onderhoudende en belangrijke geschiedenis, de zuiverste zedekundige en rein godsdienstige gevoelens te verspreiden' (Schmid, 1828, 2).

Voor kinderen met een beperking waren in die tijd voorzieningen nauwelijks aanwezig. Als ze thuis niet opgevangen konden worden gingen ze zwerven of belandden ze in 'gestichten'. In de negentiende eeuw waren het met name geestelijken die initiatieven ontplooiden. Bekend zijn onder andere ds. H.D. Guyot (Groningen), ds. W. van den Bergh (Ermelo, 's Heeren Loo), ds. O.G. Heldring (Zetten) en ds. C.E. van Koetsveld ('s-Gravenhage), die het initiatief namen om een voorziening op te richten. Genoemde initiatieven markeren het begin van de ontwikkeling van het buitengewoon onderwijs in Nederland. Dat juist de predikanten zo betrokken waren, was niet zo vreemd. Zij kwamen op huisbezoek in de gezinnen en werden dan geconfronteerd met kinderen die niet naar school gingen en ook niet mee konden doen met de kerkelijke vieringen. Juist ook deze kinderen zouden bij de vieringen betrokken moeten worden (Brandsma & Keyman, 2011). De initiatieven van genoemde predikanten stuitten niet altijd op begrip. Bij zijn huisbezoeken in de gemeente Voorthuizen wordt ds. Van den Bergh geconfronteerd met 'idioten', die een weinig menswaardige behandeling krijgen. Als Van den Bergh een inleiding houdt en pleit voor een voorziening voor 'idioten' kinderen, dan begrijpt men hem niet:

'Met een glimlach leest men de opmerking van Dr. van den Bergh, dat, toen hij eens steun vroeg voor Idioten kinderen, men meende dat hij Joden kinderen bedoelde' (Calliber, 1937, 59).

Evenals Van den Bergh ondervond ook Van Koetsveld weinig begrip:

'...wanneer Van Koetsveld in 1850 gegevens tracht te verzamelen over het aantal leerlingen, dat voor plaatsing op zijn school in aanmerking zou komen en daarvoor in de verschillende wijken van de stad een onderzoek doet instellen, de secretaris van het 'college van wijkmeesters' rapporteert 'dat dusdanige voorwerpen te 's-Gravenhage niet gevonden werden' (Bolkestein & Menkveld, 1978, 18).

Veel kinderen gingen niet naar school, werkten thuis of op het land of, toen de industrialisatie grote vormen begon aan te nemen, in de fabriek. De kindervetten van Van Houten (1874), een verbod op de kinderarbeid, maakten dat meer jonge kinderen naar school gingen. Die scholen waren ingericht voor klassikaal onderwijs. Niet alle kinderen konden daarin meekomen. Zij liepen dan 'achter' op de klassikaal aangeboden lesstof. Een dergelijke achterstand kon zijn ontstaan door ziekte, armoede of beperkte vermogens. Daar moest wel een oplossing voor komen. In Rotterdam vergaderde de gemeenteraad over deze kwestie. Bosma bestudeerde de gemeentelijke archieven uit deze periode en meldt:

'In 1894 wordt in de Rotterdamse gemeenteraad het plan geopperd een oplossing te zoeken voor het probleem van de talrijke achterlijke kinderen, die de lagere school bevolken. Deze groep leerlingen werd als verwaarloosd beschouwd en zij belemmeren de goede voortgang van het onderwijs' en 'Ook achterlijken hebben scholing nodig om ze in staat te stellen later in de maatschappij een zelfstandig leven te leiden, in plaats van weg te zinken in de duisternis van geestelijke verstomping' (Bosma, 1991, 363).

Köhler, een schoolhoofd in Rotterdam, ondernam samen met een raadslid een studiereis naar het buitenland om mogelijkheden voor onderwijs aan achterlijke kinderen te onderzoeken.

‘De heer D. Köhler, hoofd van een school voor gewoon lager onderwijs te Rotterdam had met het raadslid dr. E. v. Rijckevorsel een studiereis gemaakt ten einde op de hoogte te komen van de stand van het zwakzinnigen onderwijs in het buitenland’ (Jacobs, 1937, 34).

Besloten wordt tot een proefneming van een afzonderlijke klas, verbonden aan een lagere school. Die klas wordt bevolkt door die ‘achterlijke kinderen’, van wie de kans aanwezig is dat zij na verloop van enige jaren weer teruggeplaatst kunnen worden in het gewone lager onderwijs. Amsterdam volgde in 1898 met een eerste zelfstandige ‘school voor achterlijke kinderen’. De naam ‘achterlijk’ werd gebruikelijk omdat het voornaamste indicatiecriterium was dat de leerlingen enkele jaren ‘achter’ liepen wat betreft de schoolse leerstof (A. Schreuder, 1905; P.H. Schreuder, 1911).

De eerste pioniers als Koetsveld, Köhler, Kingma en Klootsema wilden op hun scholen aansluiten bij de capaciteiten en mogelijkheden van de leerlingen

De arts vervulde in die periode bij de diagnosestelling een sleutelrol. Rond 1900 werd zwakzinnigheid beschouwd als een ziektebeeld. De medicus was in staat onderscheid te maken tussen achterlijken en schijnachterlijken. Schoolachterstand hoefde namelijk niet per definitie te wijzen op een verstandelijk tekort. Ook was het mogelijk dat een achterstand werd veroorzaakt door schoolverzuim, ziekte, oververmoeidheid of een zintuiglijk gebrek.² Tot de zwakzinnigen hoorden alleen die kinderen die door een ‘abnormale hersenwerking’ nooit in staat zouden zijn het gewone onderwijs te

volgen (A. Schreuder, 1905; Rietveld-Van Wingerden, 2004). Doordat de ‘school voor achterlijke kinderen’ al snel een negatieve connotatie kreeg werden andere namen voorgesteld. In 1903 werd de aanduiding van deze scholen veranderd in ‘School voor Buitengewoon Onderwijs’. Dit ‘uit piëteit jegens de arme misdeelden en nog meer jegens hunner ouders’ (Van Liefland, 1940, 17). De aanduiding ‘School voor Buitengewoon Onderwijs’ is men later gaan gebruiken voor alle typen scholen voor gehandicapte kinderen. Met het invoeren van de leerplichtwet nam het aantal leerlingen dat verwezen werd naar een school voor buitengewoon onderwijs sterk toe. Deze leerplichtwet wordt ook wel gezien als de belangrijkste oorzaak van de ontstellende toename van de zwakzinnigheid: ‘Die schiep niet alleen de debielenschool, maar ook de tienduizenden debielen zelf’ (Van Liefland, 1952, 63). Leerlingen die voordien thuis bleven en eenvoudig werk deden in bijvoorbeeld een agrarisch bedrijf moesten nu de schoolse leerstof doorlopen. Zoals aangegeven kreeg de medicus een belangrijke taak om vast te stellen of een leerling achterlijk was. Voor ‘zwakzinnigen die buiten de grenzen vallen’ waren er in het begin van de twintigste eeuw in Nederland wel enkele zogenaamde ‘idiotengestichten’. In de gewone scholen was klassikaal onderwijs almachtig en het intellectua-lisme vierde hoogtij. De leraren waren namelijk verplicht vanaf 1806 klassikaal les te geven, waarbij de leerlingen gegroepeerd in drie ‘klassen’, per groep instructie kregen. De eerste pioniers als Koetsveld, Köhler, Kingma en Klootsema wilden op hun scholen aansluiten bij de capaciteiten en mogelijkheden van de leerlingen. De scholen voor zwakzinnigen die nadien werden opgericht namen soms het klassikale onderwijs van de gewone school over. Dat was niet de bedoeling vond ook de minister en hij verzond op 19 oktober 1910 een circulaire aan de ‘zwakzinnigen scholen’ en die circulaire begint als volgt:

3 Arts 1989-1920

'Mijne aandacht is er op gevestigd, dat aan sommige van Rijkswege gesubsidieerd wordende scholen voor zwakzinnigen eene in het oog loopende neiging bestaat om die inrichtingen zooveel mogelijk het type van eene gewone lagere school te doen naderen, en de verstandelijke ontwikkeling der leerlingen op den voorgrond te plaatsen. Ik acht dit een bedenkelijk kwaad, hetwelk ik daarom den districtsschoolopzieners opdraag krachtig tegen te gaan. Het ware mij zeer aangenaam, indien ook van Uwentwege werd medegewerkt, om te bevorderen, dat het doel, het welk bij het inrichten van zwakzinnigenscholen heeft voorgezeten, niet uit het oog worde verloren' (Heemskerck, 1910, 15).

Van Voorthuijsen zou als schoolarts en later als inspecteur steeds benadrukken dat het buitengewoon onderwijs op de individuele leerling afgestemd moest worden. Hij deed daarmee een sterk appel op de individuele verantwoordelijkheid van de leerkrachten.

'Dat het B.O. in die tijd, waarin het intellect aanbeden werd, een moeilijke tijd had, is te begrijpen. Echter is aan de leiband lopen, zeker voor opvoeders, verderfelijk... Wie nu echter B.O. zegt, zegt vrijheid, zelfstandigheid voor de leerkrachten' (Calliber, 1937, 57).

Van Voorthuijsen wilde de invloed van medici op het buitengewoon onderwijs vergroten en de onderwijzers medisch leren denken

Van Voorthuijsen werd 7 februari 1872 geboren te Beekbergen. Hij groeide op in een notarisgezin. In Beekbergen bezocht hij de lagere school en hij ging vervolgens naar het gymnasium te Zutphen. Van 1892 tot 1899 studeerde hij medicijnen aan de universiteit in Leiden. In 1899 deed hij zijn artsexamen en promoveerde hij op het proefschrift 'Over Sympodie'. Na zijn studie vertrok hij naar Friesland en werd hij arts in Franeker. In 1910 werd hij schoolarts in Groningen. Dat zou hij blijven tot 31 december 1920. Als schoolarts was hij in 1915 betrokken bij de oprichting van de eerste school voor Buiten Gewoon Lager Onderwijs in Groningen. De schoolartsen hadden behoefte aan een blad om kennis en ervaringen te delen. Deels was dat al gerealiseerd door de Vereniging van Onderwijzers en Artsen, die in 1909 gestart was met een kwartaalblad *Tijdschrift der Vereniging van Onderwijzers en Artsen werkzaam aan Inrichtingen voor Onderwijs aan achterlijke en zenuwzwakke kinderen*. Van Voorthuijsen nam het initiatief voor overleg met verschillende partijen en in 1916 werd besloten om te komen tot een nieuw tijdschrift: *Pais*. Dit tijdschrift werd uitgegeven door de *Nederlandsche Vereniging van Schoolartsen, de Vereeniging van Onderwijzers en Artsen werkzaam aan Inrichtingen voor Onderwijs aan achterlijke en zenuwzwakke kinderen en de Vereeniging van Spraakleraren*. Van dit tijdschrift *Pais* was Van Voorthuijsen van 1917 tot en met 1920 hoofdredacteur. Van Voorthuijsen wilde de invloed van medici op het buitengewoon onderwijs vergroten en de onderwijzers medisch leren denken. Dit hield in dat de onderwijzers ook systematisch aandacht moesten geven aan een goede voeding en hygiëne. De woonomstandigheden waaronder de leerlingen moesten leven waren doorgaans erbarmelijk en de voeding was eenzijdig. Velen stierven op jonge leeftijd aan ziektes als tyfus.³ Als schoolarts bezocht hij de leerlingen thuis. De schoolarts zou naar zijn

mening niet alleen moeten kijken naar de medische aspecten, maar ook zou hij open moeten staan voor de pedagogische aspecten. Schoolarts en hoofd van de school zouden gezamenlijk verantwoordelijk moeten zijn voor de toelating. Het schoolhoofd zou dan vooral de pedagogische kant moeten inbrengen. Arts en schoolhoofd zouden naar zijn mening samen het psychologisch onderzoek dienen te verrichten en zich beiden hierin moeten bewaken. In 1933 werd bij Koninklijk Besluit bepaald dat elke commissiearts bekend moest zijn met 'het psychiatrisch onderzoek' bij zwakzinnigen.

4 Arbeid Voor Onvolwaardigen

In 1927 wordt de *Nederlandsche Vereeniging tot bevordering van den Arbeid Voor Onvolwaardige arbeiderskrachten* (A.V.O.) opgericht. In artikel 2 wordt de doelstelling als volgt verwoord: 'De Vereeniging stelt zich ten doel in den ruimsten zin des woords arbeid te bevorderen voor onvolwaardige arbeidskrachten' (A.V.O., 1939, 231). Dr. Van Voorthuijsen, mede-initiatiefnemer, bezocht de vergaderingen en pleitte ervoor om zwakzinnigen zoveel mogelijk te laten functioneren in de huiselijke omgeving, bijvoorbeeld via werkinrichtingen. Werkinrichtingen waren instellingen die zich in het bijzonder bezighielden met de zorg voor zwakzinnigen. Ook deze werkinrichtingen waren ontstaan vanuit particulier initiatief.⁴ Dr. Van Voorthuijsen zag in deze werkinrichtingen goede mogelijkheden om zwakzinnigen dicht bij huis te houden:

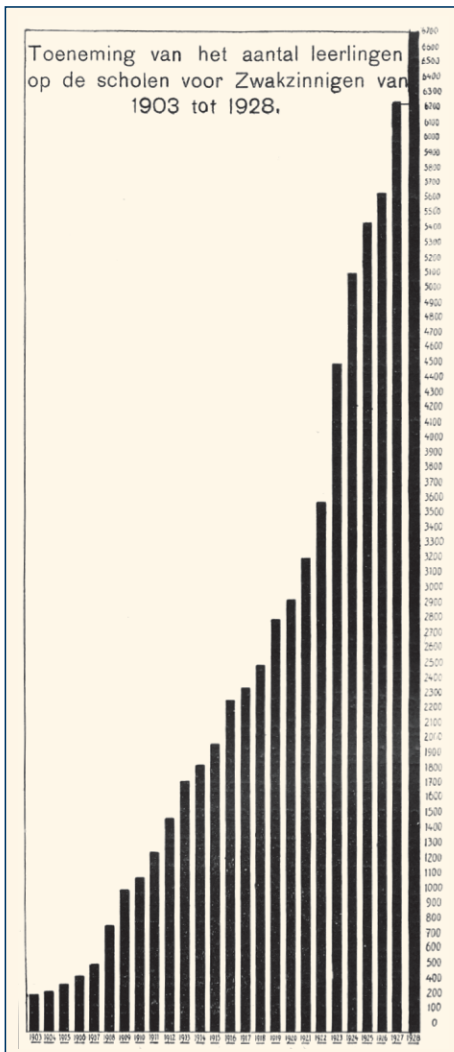
'Waarschijnlijk zullen echter juist vrij veel zwakzinnigen, voor welke thans de verzorging in een inrichting noodig wordt geoordeeld, naar hun eigen omgeving kunnen terug keeren of in eigen omgeving kunnen blijven, omdat zwakzinnigen in de meerderheid der gevallen geen gevaar voor de publieke veiligheid opleveren' (Van Voorthuijsen, 1929, 272).

En dat was een terugkerend thema in die jaren: in welke mate vormen zwakzinnigen een gevaar voor de samenleving? Aanleg en/of milieu werd een levendige en soms ingrijpende discussie. In welke mate zijn erfelijke componenten van invloed en welke maatregelen zou dat vereisen?⁵ In deze discussie rond de Eugenetica die in de jaren dertig ook in Nederland werd gevoerd neemt Van Voorthuijsen een voorzichtige positie in. Hij legt vooral het accent bij de maatschappelijke omstandigheden die verbeterd zouden moeten worden. Hij hield meerdere malen een inleiding bij de *Vereeniging tot bevordering van den Arbeid Voor Onvolwaardige arbeiderskrachten*.⁶ Inleidingen waar hij dikwijls, naast de medische analyse, ook een maatschappijkritische invalshoek koos. Thema's als aanleg en/of milieu⁷, pauperisme, woonomstandigheden en criminaliteit stelde hij aan de orde. Zo hield Van Voorthuijsen zich bezig met de toelating tot het buitengewoon onderwijs, de schoolloopbaan en probeerde hij de mogelijkheden te verruimen om 'zwakzinnigen' een goede plek in de maatschappij te geven.

5 Inspecteur 1921-1937

Het leerlingenaantal van de scholen voor buitengewoon onderwijs nam dankzij de in de vorige paragrafen genoemde initiatieven toe. Met de invoering van de leerplichtwet moesten alle leerlingen onderwijs volgen en werden er meerdere scholen opgericht voor die leerlingen die het klassieke onderwijs niet konden volgen. Het aantal scholen nam zo sterk toe dat de minister zich begon af te vragen of een aparte inspecteur voor het buitengewoon onderwijs niet wenselijk zou zijn. In 1920 werd die mogelijkheid gecreëerd. Bij de toelichting van de Lager onderwijswet van 1920 (memorie van toelichting in §6) lezen we:

'Ondergetekende acht een afzonderlijke inspecteur voor het z.g. buitengewoon

Dr. A. van Voorthuijsen (1929) de organisatorische ontwikkeling van het onderwijs aan zwakzinnigen in de laatste 25 jaren. In: *Gedenkboek omtrent zorg voor en onderwijs aan zwakzinnigen* (p. 27). 's-Gravenhage: Uitgeversmaatschappij Haga.

onderwijs, dat is voor scholen voor zwakzinnigen, doofstommen, blinden enz. nodig. De speciale behoeften van al dit soort lager onderwijs maken het gewenst, dat het toezicht worde opgedragen aan iemand, die daarvan bijzonder studie maakt en die daarin niet belemmerd wordt door zijn hoofdtaak. Daarmede

wordt dan tevens een einde gemaakt aan de scheve toestand, die zich nu voordoet, namelijk dat het toezicht op het zwakzinnigen onderwijs zeer verschillend op de schoolopziensers drukt, omdat de scholen voor dit onderwijs zo ongelijkmatig over het land zijn verdeeld. Het is daarom, dat voorgesteld wordt, één der inspecteurs met deze bijzondere taak te belasten' (1920, 11).

Een belangrijke taak voor de nieuwe inspecteur zou zijn om verdere wetgeving ten aanzien van het buitengewoon onderwijs te bevorderen. De bepalingen in de wet van 1920 waren nog erg summier waar het om het B.L.O. ging. De nieuwe inspecteur had eveneens tot taak om successievelijk de diverse typen onderwijs onder de wet te brengen. Het was niet verwonderlijk dat Van Voorthuijsen gevraagd werd om inspecteur van het buitengewoon onderwijs te worden. Van Voorthuijsen had echter geen tijd om naar Den Haag te reizen om hierover te spreken. Hij had het als schoolarts te druk. De minister besloot vervolgens om enkele ambtenaren naar Groningen te sturen om met Van Voorthuijsen te overleggen. Van Houte vertelde over zijn beoogde aanstelling als rijksinspecteur bij het buitengewoon Onderwijs de volgende anekdote:

'Het is in kleine kring bekend op welke merkwaardige wijze hij de afgezanten van de Minister heeft ontvangen, die hem kwamen polsen of hij bereid zou zijn het eerste inspectoraat van het buitengewoon onderwijs op zich te nemen. Van Voorthuijsen was destijds schoolarts in Groningen en om hem te spreken moesten deze autoriteiten hem op school opzoeken, waar hij bezig was. Toen zij waren aangediend, gaf Van Voorthuijsen de boodschap terug, dat zij moesten wachten: hij was bezig met het onderzoek van een kind. Dit voorval tekende Van Voorthuijsen. Niets ging voor het geval, dat wil zeggen, dat niets belangrijker

was dan de individuele mens, de persoon die in zijn belangstelling, zijn aandacht, zijn arbeid betrokken was' (1952, 7).

Al in de eerste jaargangen van het *Tijdschrift der Vereniging voor Onderwijzers en Artsen* komt de vraag naar voren of de positie van de medicus niet ter discussie gesteld moest worden. Hoe moest de samenwerking tussen arts en pedagoog gestalte krijgen? (Vos, 1911). Steeds sterker werd erop gewezen dat ook de pedagogische diagnostiek een belangrijke rol moest spelen bij toelating. De benoeming van de medicus/schoolarts Van Voorthuijsen tot inspecteur buitengewoon onderwijs in 1921 werd dan ook met gemengde gevoelens door het veld ontvangen. Binnen het buitengewoon onderwijs vroeg men zich af of een arts hiervoor wel de aangewezen persoon was. Voor het 'welslagen' van het onderwijs aan lichamelijk en geestelijk afwijkende kinderen hoorden de pedagogische voorwaarden op de eerste plaats te komen. De overgang van Van Voorthuijsen naar de functie van inspecteur van het Buitengewoon Onderwijs kwam nogal onverwacht. Enige maanden ervoor - juni 1920 - had hij betoogd 'Wij moeten in de eerste plaats schoolartsen blijven' (Brandsma & Keyman, 2011, p. 26). Deze discussie ging over het voorneemen van minister De Visser om de schoolartsen onder te brengen bij het departement van onderwijs en niet bij het departement van volksgezondheid. Van Voorthuijsen pleitte overigens wel steeds, zoals aangegeven, voor een sterke samenwerking tussen medicus en schoolhoofd. Hij benadrukte vanaf het begin van zijn inspecteurschap het belang van een opvoedkundige benadering. Naar zijn inzicht hadden de 'lichamelijk en geestelijk gebrekkigen' primair behoefte aan 'een opvoedkundige behandeling' teneinde hen geschikt te maken voor het latere leven in de maatschappij. Dit uitgangspunt sprak de onderwijsgeveinden van het buitengewoon onderwijs in hoge mate aan (Dodde, 2001, 522). De eerst wat kritische houding van het buitenge-

woon onderwijs sloeg al snel om. En Vos schrijft enige tijd na het aantreden van Van Voorthuijsen in het laatste nummer van jaargang 1920 het volgende:

'Het B.O. is een grensgebied, waarop medicus en pedagoog elkaar ontmoeten en als vaststaande waarheid mag gelden, dat op dit gebied de medicus pedagogisch en de pedagoog medisch moet leren denken. Mogen we verwachten, dat deze waarheid in de persoon van dr. Van Voorthuijsen gestalte heeft gekregen? We menen, dat hij als schoolarts en als hoofdredacteur van 'Pais' daarvan de bewijzen heeft gegeven. Het buitengewoon onderwijs kan met vertrouwen het toezicht afwachten van een man, die getoond heeft een warm hart te bezitten voor het onderwijs en een open oog voor verschillende leemten, tekortkomingen en hygiënische bezwaren. We zijn er niet bevreesd voor, dat onze inspecteur zijn taak zal laten opgaan in administratieve werkzaamheden; we verwachten, dat van hem pogingen zullen uitgaan om het buitengewoon onderwijs tot verdere uitbreiding en ontwikkeling te brengen' (In: Jacobs, 1937, 12).

Het buitengewoon onderwijs ontwikkelt zich gaandeweg tot een gedifferentieerd netwerk van vele typen buitengewoon onderwijs. In zijn *Een speurtocht naar samenhang. Het rijksschooltoezicht van 1801 - 2001* constateert Dodde (2001) dat het buitengewoon onderwijs voor lichamelijk en geestelijk gebrekkige kinderen altijd een uitzonderlijke positie heeft ingenomen. Het buitengewoon onderwijs viel namelijk wel onder het gezag van het departement van onderwijs, maar er was de eerste jaren geen wet op het buitengewoon onderwijs: 'Om een legislatief isolement te vermijden, werd in 1920 het buitengewoon onderwijs in de wet op het lager onderwijs opgenomen' (Dodde, 2001, 520). Het werd zo lager onderwijs onder de naam buitengewoon lager onderwijs. Aanvankelijk werden alleen

de zwakzinnigen tot het buitengewoon lager onderwijs gerekend. In het allereerste onderwijsverslag van 1921 merkte de inspecteur op dat:

'de overige onderwijsinrichtingen als de scholen voor doofstommen, blinden, slechthorenden, ziekelijken, mismaakten en psychopathen, de scholen verbonden aan particuliere opvoedingsgestichten en de scholen voor schipperskinderen in het afgelopen jaar nog niet tot de inspectie van het buitengewoon onderwijs hebben behoord' (Van Voorthuijsen, 1922, 152).

Bij Koninklijk Besluit van 1923 werden per 1 januari 1924 ook de eerdergenoemde scholen tot het buitengewoon onderwijs gerekend. Van Voorthuijsen zegt hierover:

'Het is de bijzondere verdienste geweest van Minister de Visser om in zijn Lager-Onderwijswet, welke voor een groot deel een einde heeft gemaakt aan de schoolstrijd, tevens op te nemen het beginsel, dat de Overheid zich niet alleen heeft bezig te houden met het onderwijs en de opleiding van normale kinderen en jonge lieden, doch dat zij tevens de plicht heeft om voorzieningen te treffen ten behoeve van het onderwijs aan jeugdige personen, die wegens de aanwezigheid van lichamelijke gebreken, van geestelijke tekorten of van maatschappelijke moeilijkheden, niet kunnen profiteren van het onderwijs, zoals dit op gewone scholen wordt gegeven' (Van Voorthuijsen, 1949, 12).

Deze uitbreiding van typen buitengewoon onderwijs bleek het begin van een toenevende institutionele differentiatie van deze vorm van onderwijs. En daarmee werd voor het buitengewoon onderwijs ook een ontwikkeling ingezet die los kwam te staan van het reguliere onderwijs:

'Deze wettelijke regeling stond niet toe dat aan scholen voor gewoon lager onderwijs klassen werden verbonden voor doofstomme, blinde, zwakzinnige of slechthorende kinderen. De gehandicapte jeugd kon slechts in afzonderlijke scholen worden onderwezen en dit beginsel is tot op de huidige dag gehandhaafd' (Vlietstra, Kingma & Holl, 1976, 266).

Door het Koninklijk Besluit van 1923 vallen ook de scholen voor psychopathen en lichamelijk gebrekkigen onder het buitengewoon onderwijs. In 1931 werden deze scholen bij de inspectie voor het buitengewoon lager onderwijs ingedeeld. Omdat 'school voor lichamelijk gebrekkigen' wel een erg ruim begrip is en er tal van kinderen zijn met lichamelijke afwijkingen die zonder moeite het onderwijs op de gewone school kunnen volgen, geeft Van Voorthuijsen hiervoor een nadere omschrijving. Dit mondt uit in de volgende definitie:

'Een hulpbehoevende lichamelijk gebrekkige is een lijder, die ten gevolge van een aangeboren of verkregen aandoening van het zenuwstelsel, de spieren, beenderen of gewrichten in het gebruik van zijn romp of ledematen in die mate is belemmerd, dat hij door de ongunstige verhouding van de graad van zijn gebrek en de levensomstandigheden van zijn omgeving, het niet zonder hulp tot een onafhankelijk bestaan kan brengen' (Van Voorthuijsen, 1933, 89).

Ook over het criterium om toegelaten te worden tot de 'school voor psychopathen' is Van Voorthuijsen duidelijk. In zijn jaarverslag over 1930 schrijft hij:

'Daar er vele scholen zijn, die onder haar leerlingen moeilijk opvoedbare kinderen tellen, moet er de nadruk op worden gelegd, dat onder scholen voor psychopa-

then de scholen worden verstaan, die uitsluitend kinderen met morele defecten toe laten. De reden, waarom leerlingen op deze scholen worden geplaatst, mag derhalve alleen gelegen zijn in de grove stoornissen van het gevoels- en wilsleven. Met opzet wordt hier gesproken van 'grove' stoornissen. De karakterfouten moeten in haar aard, hevigheid en hardnekkigheid ver uitgaan boven de alledaagse afwijkingen van kinderen, eer van psychopathie mag worden gesproken' (Van Voorthuijsen, 1933, 87-88).

Van Voorthuijsen constateert dat er bij in werking treden van de wet maar één school voldoet aan de gestelde eisen en dat is de school uitgaande van de Vereniging *Zoekt het Verlorene* te Rotterdam: 'Voor deze school geldt inderdaad geen ander motief dan de aanwezigheid van een groot moreel defect' (1933, 88). Het Koninklijk Besluit van 1949 bracht het aantal typen buo-scholen vervolgens op 12. Dikwijls wijst Van Voorthuijsen in zijn onderwijsverslagen op de sterk intellectualistische gerichtheid van het gewoon lager onderwijs. Zo schrijft hij al in het onderwijsverslag van 1931 dat op het lager onderwijs 'het eigenlijke onderrecht' een 'alles overheerschende plaats' innam. De lagere school was er, naar zijn mening, 'op ingesteld, dat een van tevoren vastgestelde hoeveelheid van het cultuurbezit wordt gebracht in de hoofden der leerlingen' (Van Voorthuijsen, 1934, 77/78). Daar lag zijn inziens de verklaring voor de sterke toename van het aantal leerlingen dat aangewezen was op het buitengewoon onderwijs. Maar wanneer was een verwijzing naar het buitengewoon onderwijs noodzakelijk? Een dergelijk besluit mocht pas genomen worden na zorgvuldig onderzoek. Zo kreeg de diagnostiek eveneens alle aandacht:

'Men kan er geen vrede mee hebben, dat de rol van den geneesheer bij het onderzoek zich beperkt tot het geven van en-

kele inlichtingen over de lichamelijke toestand. De plaatsing van een kind op een school voor buitengewoon onderwijs is voor het verdere leven van het kind zo belangrijk, dat alleen na nauwkeurig afwegen van de argumenten, welke pleiten vóór en tegen de toelating, de beslissing mag worden genomen' (Van Voorthuijsen, 1934, 84).

In zijn inspectieverslagen plaatst hij ook kritische kanttekeningen. Eerder formuleerde hij al een definitie voor de toelating voor de school voor lichamenlijk gehandicapten en scherpte hij de criteria voor toelating tot een school voor psychopathen aan. Zijn aandacht gaat met name ook uit naar de differentiatie tussen debielen en imbecielen. Hij vestigt er de aandacht op dat 'de imbecillitas voor een groot deel een gevolg is van exogene oorzaken en bij het ontstaan der debilitas endogene oorzaken een overwegende rol spelen' (Van Voorthuijsen, 1942, 3). Dit constateert hij op grond van een onderzoek aan twee Haagse scholen:

'De vergelijking van de beide scholen ten opzichte van de hier besproken factoren wijst er op, dat de groep der imbecillen en de groep der debielen, in haar geheel beschouwd, zich van elkaar onderscheiden door een grotere invloed van de erfelijkheid als oorzaak der debilitas en door het verschil in de klassen der bevolking, waaruit de leerlingen der twee scholen worden gerecruteerd' (1942, 7).

Hij geeft aan dat de lichtste vorm van zwakzinnigheid het meest voorkomt in de allereerste lagen van de maatschappij. Toch vermoedt hij dat, gezien het grote aantal, er een erfelijke component een rol speelt. In de slotzin van het artikel is uitsluitend de medicus aan het woord 'Het behoort tot de bevoegdheid der genetici om te trachten dit probleem tot oplossing te brengen' (1942, 8). Gelet op het tijdsbeeld een begrijpelijke, maar wel opmerkelijke zinsnede.

6 Leerling

Dr. A. van Voorthuijsen had de afgezanten van de minister laten wachten omdat hij bezig was met het onderzoek van een leerling. Dat ging voor. Ook in de periode van zijn inspecteurschap had hij, als hij de school bezocht, tijd voor de leerling. Het hoofd van de school voor psychopathen te Rotterdam verhaalt het volgende:

'Ik herinner me, hoe we bij een bezoek van Dr. Van Voorthuijsen aan de school spraken over een leerling, die juist die morgen niet op appel was verschenen. Of wij wisten waar hij nu was? Ja, thuis, of behulpzaam bij de bloemenschuit. Even later verzegelde de Inspecteur ons, op weg om Piet te zoeken. Hij ging mee het hofje op. Moeder echter kon niet zeggen, waar haar zoon was. Toen naar de bloemenschuit. Helaas was net de vogel gevlogen. Onverrichterzake moesten wij naar de school terug keren'; en even verder merkt hij op: 'Dat maakte de bezoeken van Dr. Van Voorthuijsen zo aangenaam. Niet de inspecteur kwam binnen, maar de man die het beste zocht voor de abnormale jeugd. Daarom zat in de bezoeken van Dr. Van Voorthuijsen ook nooit de engere controle. Hij kwam als raadgever, had steeds een bemoedigend woord, wist te waarderen. Hij wist dat ook onze mensen een waarderend woord soms nodig hebben, ook van een Inspecteur' (De Bloois, 1937, 141).

Van Voorthuijsen was van mening dat juist het buitengewoon onderwijs de lesstof moest individualiseren. Bij zijn bezoeken aan de scholen trachtte hij de leraren te overtuigen dat de mogelijkheden van de leerling het uitgangspunt moesten zijn:

'Dr. van Voorthuijsen vond 't onderwijs nog geschoeid op oude leest. Met vaste hand hielp hij 't langzaam aan in nieuwe banen leiden. Rekening hou-

dende met ieders mening en moeilijkheden wist hij 't goede overal uit te halen, en langzamerhand 't gehele B.O.-personeel te overtuigen van de nieuwe richtlijnen, die in ons onderwijs nodig waren. En met zachte 'aandrang', zonder bepaalde feiten te verrichten, wist hij ieder van ons te begeistere en kwam alzo in snel tempo 'n gehele verandering in 't onderwijs' (Egbertus, 1937, 160).

Met zijn eigen stijl van bezoeken wist hij de harten van het onderwijzend personeel te veroveren. Van Voorthuijsen was belangstellend en uitte zijn waardering voor de inzet en waar nodig dacht hij mee:

'Zo was 't steeds en overal waar hij kwam. Hebben niet velen ondervonden en getuigd, dat als hij op inspectie kwam, dit tot 'n feestdag voor kinderen en personeel werd. Voor ieder en alles had hij belangstelling; aan de geringste bijzonderheden wijdde hij z'n volle aandacht. Men deed nimmer tevergeefs 'n beroep op hem, of 't nu persoonlijke of schoolkwesties waren' (Christ, 1952, 12).

De scholen voor buitengewoon onderwijs hadden, zo meende de inspecteur een specifieke taak. In zijn jaarverslag verwoordde hij het als volgt:

'De school voor misdeelden moet meer doen dan alleen een zekere hoeveelheid kennis aanbrengen en een zekere hoeveelheid vaardigheid aanleren. Haar taak is samen te vatten in drie woorden: behandeling, opvoeding en opleiding' (Van Voorthuijsen, 1934, 77).

Het onderwijsverslag van 1934 is krachtig geschreven.⁸ In dit verslag worden de drie begrippen behandeling, opvoeding en opleiding nader toegelicht.

7 Opleiding

A. Köhler nam in het begin van de 20e eeuw het initiatief om periodiek ervaringen uit te wisselen en nieuwe onderwijsgevenden in het buitengewoon onderwijs een ‘cursus’ aan te bieden. Op deze manier werden prille ervaringen en recente kennis op een efficiënte wijze gedeeld. De scholen zelf organiseerden deze bijeenkomsten op de zaterdagmiddag. De opleiding en de verdere professionalisering van leraren in het buitengewoon onderwijs krijgt van Van Voorthuysen eveneens alle aandacht. In 1927 is er een bijeenkomst om te bespreken of een meer gespecialiseerde opleiding gerealiseerd kan worden. Thema: zijn er wegen en methoden voor een goede voortgezette opleiding voor onderwijsgevenden bij het buitengewoon onderwijs? Als mogelijkheid denkt men aan de Zwitserse opleiding van Hanselman⁹. Deze bijeenkomst onder leiding van prof. dr. A. Kohnstamm leidt tot de oprichting van een *Federatief Comité*. Dit comité slaagt erin zijn doelstelling te verwezenlijken. Inspecteur Van Voorthuysen sprak, namens de minister, bij de opening van de eerste gesubsidieerde *Studiecursus voor leerkrachten bij het B.L.O.* (1929). Hij zei onder meer het volgende:

‘... dat de cursus in hoofdzaak een theoretische zal zijn.

Als voornaamste vakken zullen bestudeerd worden de elementen van het psychisch gebeuren en daarmede in verband zullen worden beschouwd de afwijkingen die in het zielsleven van de verstandelijk minderwaardigen voorkomen. Het is duidelijk, dat men niet heeft te verwachten nauwkeurige voorschriften op welke wijze men zijn werk als onderwijzer van achterlijke kinderen heeft te verrichten. Met uitzondering van enkele handgrepen, die bij het spreekonderwijs te pas komen, zullen meer dan algemeene lijnen niet worden aangegeven. Men zal van den cursus derhalve niet huiswaarts keeren met een receptenboek onder den arm, waarin staat

opgeteekend, hoe het eene vak moet worden voorbereid en hoe het andere moet worden opgediend. De praktijk van het onderwijs moet men zich ten slotte zelf leeren. De wetenschappelijke bestudeering der problemen van de opvoedkunde der abnormale jeugd kan echter bijdragen tot verbetering van de praktijk en het onderwijs aan misdeelden frisch en levend houden’ (1929, 182).

Ook in zijn jaarverslagen als inspecteur besteedt hij aandacht aan opleiding en verdere professionalisering van de onderwijsgevenden. De leraren in het buitengewoon onderwijs onderscheiden zich volgens Van Voorthuysen doordat zij ‘oog krijgen voor het geval’. Zij staan steeds voor de vraag: wat moet er met dit kind in deze situatie gebeuren.

8 Maatschappij

Zwakzinnigen werden dikwijls aangeduid als een grote last voor de samenleving. Als oorzaak voor hun maatschappelijk minder functioneren werd dikwijls hun genetische minderwaardigheid gezien:

‘Daarvan waren eugenetici overtuigd en daarom speelden zwakzinnigen zo’n centrale rol in hun leer, die sterk gericht was op genetische verklaringen van maatschappelijke onaangepastheid. De erfelijkheid van misdadigheid, krankzinnigheid en alcoholisme werd door eugenetici weleens betwijfeld, maar die van zwakzinnigheid niet’ (Mans, 2004, 219).

De discussie over de erfelijke componenten werd ook gevoerd door de pioniers van het buitengewoon onderwijs. Aanleiding voor deze brede discussie was ‘de vrees, dat, indien wij niets doen, de goede kern van over het algemeen normale mensen in korte tijd zal overstromd worden door een meerder-

heid van zwakzinnige en onbekwame mensen en dat de kosten tot het onderhouden van dit gehele leger van onvolwaardigen, de krachten van de natie te boven zullen gaan' (Turner, 1934, 114).

In het onderwijsverslag over 1935 wijst Van Voorthuijsen op het gevaar dat zwakzinnigenonderwijs 'de strijd om het bestaan' voor achterlijken vergemakkelijkt, zodat 'inferieure elementen steeds meer de gelegenheid krijgen om nakomelingschap te verwerven' (Van Voorthuijsen, 1936, 191).

Van Voorthuijsen was geen voorstander van eugenetische maatregelen als sterilisatie en segregatie. Hij hield voortdurend een pleidooi voor het verbeteren van de leefomstandigheden om maatschappelijke participatie mogelijk te maken. Hij verwijst in zijn artikelen regelmatig naar de discussie rond eugenese, maar hij kijkt vooral ook naar de zich snel wijzigende maatschappij. Daar ligt een belangrijke oorzaak dat steeds meer mensen maatschappelijk niet mee kunnen doen. En hij benoemt oorzaken die zijn inziens van grote invloed zijn op het toenemende aantal 'steunbehoevenden'. In zijn artikel *Geestelijke Volksgezondheid* noemt hij drie factoren die voor de geestelijke volksgezondheid van groot belang zijn (Van Voorthuijsen, 1932, 7/8):

Eerste factor

'Het groote vraagstuk, dat de tijd van heden aan ons voorlegt, bestaat in het probleem van den invloed der steeds toenemende industrialisering op den mensch. Zoolang het klein-bedrijf voor de productie zorgt en tevens het grootste deel der menschheid zich met landbouw bezig houdt, is er van een vermeerdering van het aantal psychisch gestoorden geen sprake.'

Tweede factor

'Emoties, die aan den arbeid in de industrie onvermijdelijk zijn verbonden. Bedoeld worden alle emotioneele invloe-

den, die in verband staan met werkstaking, acties voor loonsverhoging en de daarmee samenhangende onzekerheid van het bestaan. De toestanden in de industrie brengen eenmaal mede een zekere spanning tusschen werkgever en werknemer. De volkomen rustige sfeer, waarin met volledige overgave en met voldoende mate van opgewektheid wordt gewerkt, ontbreekt maar al te dikwijls.'

Derde factor

*'Het probleem van den vrijen tijd; het probleem van de bezigheid, waarmede de behoefte om het arbeidleven op geregelde tijd op zij te zetten en zich in te denken in een geheel andere wereld, die niet werkelijk is, doch die doet vergeten het vele, dat in het eigenlijke leven stoort en irriteert. Het volledig kunnen genieten van goede lectuur en van betere muziek, als afwisseling in het ingespannen werkleven, is slechts voor weinigen weggelegd. De massa kent tegenwoordig slechts drie attracties: de radio, de bioscoop en de sport.'*¹⁰

In de eerste decennia van de twintigste eeuw was er sprake van een fors toenemende industrialisatie. Van Voorthuijsen zag, behalve in de landbouw en het kleinbedrijf ook wel goede mogelijkheden in de fabrieksarbeid om 'misdeelden' te plaatsen, al dan niet via een voorbereiding met behulp van een werkinrichting; maar:

'Er bestaat nog een hardnekkige tegenzin om mensen in het werk aan te nemen, die een duidelijk waarneembare afwijking vertoonen, ook al heeft de afwijking volstrekt geen invloed op het te presteren werk. Dit vooroordeel dient met alle krachten te worden bestreden' (1929, 59).

In 1937 gaat Dr. A. van Voorthuijsen met pensioen. Bij zijn afscheid wordt hij benoemd tot Raad-Adviseur van het

Departement Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen. De minister, J.R. Slotemaker de Bruïne, besluit zijn toespraak bij dit afscheid als volgt: 'Ik wil echter geen afscheid van U nemen, Dr. Van Voorthuijsen. Sinds 1 maart zijt gij mijn Raad-Adviseur geworden. Gister kwam nog iemand mij op het departement spreken over een kwestie, het Buitengewoon onderwijs betreffend; ik heb hem gezegd: ga eerst eens met Dr. Van Voorthuijsen daarover praten. Het was 'n merkwaardig oogenblik op mijn Departement, toen gij mij bedankte voor het Raad-Adviseurschap en ik meende U te moeten danken. De toekomst zal uitmaken, wie de meest dankbare zal dienen te zijn' (Christ, 1937, 72). De grote deskundigheid van de scheidende hoofdinspecteur van het Buitengewoon Onderwijs wilde de minister op die manier veilig stellen. Als Raad-Adviseur blijft Dr. A. van Voorthuijsen tot zijn overlijden in 1952 actief betrokken bij de ontwikkeling van het buitengewoon onderwijs.

Zo heeft men zich steeds de vraag voor te leggen: wat moet er met dit kind, met deze aanleg op dit oogenblik en onder deze omstandigheden gebeuren?

9 Ten slotte

Nieuwe wetgeving geeft de leerling nu recht op een plaats in het regulier onderwijs. Het motto is 'Passend onderwijs'. De maatschappelijke discussie is pittig, ook al vanwege de voorstellen van het kabinet om fors te bezuinigen op 'Passend Onderwijs'. Toch nog maar een keer de geschiedenis raadplegen waarbij we opnieuw inspecteur Van Voorthuijsen citeren:

'De moeilijke tijdsomstandigheden, waaronder de wereld gebukt gaat, hebben in het afgelopen jaar sterk op de voorgrond geplaatst de maatregelen, welke ten doel hebben het aantal misdeelden onder de bevolking te verminderen' (1935, p. 38).

Maar hij constateert ook in die periode het volgende: 'Het buitengewoon onderwijs heeft in 1934 zijn jeugdige frisheid behouden; het is in bezit gebleven van een kern van mannen en vrouwen, die met toewijding en trouw hun taak vervullen en het wordt gedragen door de sympathie van verreweg het grootste deel der bevolking' (1935, 200).

De volle aandacht gaat nu uit naar het voor de leerling passend maken van het onderwijsaanbod. Dat is steeds de kerngedachte geweest bij het handelen van Dr. A. Van Voorthuijsen:

'De beweging ten behoeve van de modernisering van het onderwijs heeft op de buitengewone school in sterke mate haar invloed doen gelden door het steeds meer aanvaarden van het beginsel, dat het onderwijs niet moet worden gegeven volgens een enkel schema, dat voor de gehele klasse geldt, doch dat het onderwijs voor een groot deel moet worden aangepast aan de eigen vermogens en aan het eigen tempo van elk kind afzonderlijk' (1949, 34).

En als we deze invalshoek van Van Voorthuijsen in de huidige tijd zouden plaatsen is het gewone onderwijs bij passend onderwijzen 'buitengewoon' geworden. En dat inzicht is dus, al de discussies en investeringen van de laatste jaren ten spijt, al een eeuw geleden geformuleerd: 'Zo heeft men zich steeds de vraag voor te leggen: wat moet er met dit kind, met deze aanleg op dit oogenblik en onder deze omstandigheden gebeuren?' (Van Voorthuijsen 1934, 78). Van Voorthuijsen is dan ook terecht: 'grondvester van het buitengewoon onderwijs in Nederland' genoemd (Het Vaderland, 1937; Christ, 1952). Hij concentreerde zich zijn hele loopbaan op de kwaliteit van het onderwijs. Vrijheid voor de leraar om het onderwijs op maat in te richten voor de

individuele leerling. Daarmee stelde hij ook eisen aan de kwaliteit van die leraar.¹¹ Vanuit die gedachte gaf hij vorm aan het buitengewoon onderwijs in zijn rol van

schoolarts, (hoofd)inspecteur en als Raad-Adviseur van het Departement Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen.

NOTEN

- ¹ Het is opvallend dat een aantal scholen in de loop der tijd - onder meer door fusies - zijn naam heeft 'opgegeven'. Het zou aanbeveling verdienen om dergelijke namen in ere te houden.
- ² Tussen 1900 en 1920 was tuberculose de veroorzaker van 30% van de totale kindersterfte. Mazelen, kinkhoest, roodvonk en difterie waren met 12% doodsoorzaak nummer twee. Opgemerkt wordt dat deze ziektes bij overleven vaak gevolgen opleverden als nierfalen en hoorproblemen (roodvonk), oorontsteking en acute hersenontsteking (mazelen). Door de formulering van de wet verzuimden kinderen - doordat de verschillende kinderen van het gezin achtereenvolgens besmet werden - vaak zeer langdurig de school. Naast de in de wet genoemde ziektes kwamen ook zeer vaak besmettelijke huid-, haar- en oogandoeningen voor als favus (hoofdzeer), trachoom (besmettelijk oogziekte vaak als gevolg van het gezamenlijke gebruik van één handdoek) en luizen als gevolg van gebrek aan basale hygiënische voorzieningen en inzichten.
- ³ Tegen de achtergrond van deze zorgwekkende ontwikkeling werd in 1924 de Nederlandsche Vereniging tot bevordering der Geestelijke Volksgezondheid opgericht. Van Voorthuysen was mede-initiatiefnemer en nam plaats in het bestuur. Deze vereniging wilde het probleem van de toegenomen geestelijke ongezondheid het hoofd bieden met behulp van wetenschappelijke kennis op het gebied van de psychische hygiëne, de sociale geneeskunde, pedagogiek en eugenetica.
- ⁴ In artikel 2, lid h van de statuten wordt als doel vermeld 'het bevorderen van het oprichten, het doen oprichten of het helpen ontwikkelen van werkplaatsen voor onvolwaardige arbeidskrachten, alsmede het verlenen van allen bijstand aan deze werkplaatsen en het centraal organiseren van de productie, van den inkoop van grondstoffen en van den verkoop van produkten'. Uit deze 'werkplaatsen' ontstonden de latere 'sociale werkplaatsen'.
- ⁵ Zo was in Denemarken de maatregel genomen om manlijke en vrouwelijke zwakzinnigen afzonderlijk van elkaar onder te brengen op twee kleine eilandjes, Sprogø en Livø, in de Groote Belt: 'Er hebben zich op deze eilandjes kleine landbouwkolonies gevormd, de zwakzinnigen staan er onder geneeskundig toezicht en de andere sekse wordt onder geen omstandigheden toegelaten' (Van Voorthuysen, 1929, 271).
- ⁶ Hiermee vulde hij ook artikel 2 lid 2b in van de statuten: '...het houden van bijeenkomsten, van lezingen en voordrachten; het organiseren van of medewerken aan congressen...'
- ⁷ Francis Galton zou dit onderscheid als eerste gemaakt hebben, zie: <http://www.historien.nl/charles-darwin-en-de-eugenetische-beweging>.
- ⁸ Dit verslag is na te lezen via de website: www.100jaarorthopedagogiek.nl
- ⁹ 'De inspecteur van het buitengewoon onderwijs, dr. A. van Voorthuysen, gaat op bezoek bij Hanselman en komt enthousiast terug. Zo'n instituut zou ook voor Nederland de oplossing kunnen zijn' (Menkveld, 1989, 23).
- ¹⁰ Naar aanleiding van het rapport van de 'Staatscommissie tot onderzoek naar de ontwikkeling der jeugdige personen van 13-18 jaar' wordt in 1919 een congres gehouden: 'Opvoeding van de jeugd boven den leerplichtigen leeftijd'. Het congres werd grotendeels door beroepspedagogen bezocht. Men had - toen al! - zorgen over de jeugd wat betreft roken, drinken, dansen, prikkellektuur en vooral ten aanzien van de bioscoop.
- ¹¹ Eenzelfde gedachte treffen we thans aan in de publicatie van Prof. dr. H. Jansen (2011): 'Nieuwe ogen voor een levend verleden. Hierin benadrukt hij het pedagogisch perspectief dat gekenmerkt wordt door vertrouwen in de pedagoog, ondersteuning van de pedagoog en actieve en rebelse aanpak van de pedagogische crises. Hij plaatst dit tegenover het onderwijskundig perspectief dat vandaag de dag dominant is in de scholen.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

- A.V.O. (1939). Maandblad, gewijd aan de arbeidszorg voor onvolwaardige arbeidskrachten. *Statuten en Huishoudelijk reglement*, 11e jaargang, 231-241.
- Bakker, N., Noordman, J. & Rietveld-Van Wingerden, M. (2010). *Vijf eeuwen opvoeden in Nederland: idee en praktijk, 1500-2000*. Assen: Van Gorcum.
- Beer, F. de (2008). *Witte jassen in de school*. Assen: Van Gorcum.
- Bloois, K. de (1937). Psychopathen-zorg in Nederland. In *Het Buitengewoon Onderwijs in Nederland*. Jacobs, Herm. J. (red.). 's-Gravenhage: Haga.
- Bokma de Boer, J. (1887). *Onze kleintjes*. Haarlem: De Erven F. Bohn.
- Bolkestein, G. & Menkveld, H. (1978). *Ontwikkelingslijnen naar speciaal onderwijs*. Nijkerk: Callenbach.
- Bosma, C. (1991). Daniel Köhler (1863-1918). *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 30, 363-368.

- Brandsma, J. (2001). Opleiden voor speciaal onderwijs. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 40, 41-44.
- Brandsma, J. (2010). Uit de koffer van Knijff. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 49, 74-80.
- Brandsma, J. & Keyman, R. (2010). 100 jaar orthopedagogiek en (speciaal) onderwijs. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 49, 551-558.
- Brandsma, J. & Keyman, R. (2011). *Dr. A. van Voorthuysen, grondvester van het speciaal onderwijs in Nederland*. Amersfoort: Agiel.
- Brandsma, J. & Keyman, R. (2011). *Dr. D. Herderschêe, pionier van het speciaal onderwijs - een groots gedragen gehandicapt leven*. Amersfoort: Agiel.
- Calliber, A.J. (1937). Het Prot. Chr. Onderwijs aan Zwakzinnigen. In *Het Buitengewoon Onderwijs in Nederland*. Jacobs, Herm. J. (red.). 's-Gravenhage: Haga.
- Christ, G.A.E. (1937). Huldiging dr. A. van Voorthuysen. *Tijdschrift voor Buitengewoon Onderwijs*, 18, 70-82.
- Christ, G.A.E. (1952). Dr. A. van Voorthuysen, grondvester van het B.O. in Nederland. *Tijdschrift voor Buitengewoon Onderwijs*, 32, 11-15.
- Dodde, N.L. (2001). *Een speurtocht naar samenhang*. Den Haag: Sdu Grafisch Bedrijf.
- Egbertus, F.M. (1937). Arbeidsopvoeding op de school voor B.L.O. In *Het Buitengewoon Onderwijs in Nederland*. Jacobs, Herm. J. (red.). 's-Gravenhage: Haga.
- Heemskerck (1910). Circulaire van den minister van Binnenlandsche Zaken. *Tijdschrift der Vereeniging van Onderwijzers en Artsen*, 1911, 3, 15-16.
- Het Vaderland (1937). *Dr. A. van Voorthuysen, grondvester van het speciaal onderwijs in Nederland*.
- Houte, I. van (1952). Bij het verscheiden van Dr. A. van Voorthuysen. *Tijdschrift voor Buitengewoon Onderwijs*, 32, 6-9.
- Jak, T. (1988). *Armen van geest. Hoofdstukken uit de geschiedenis van de Nederlandse zwakzinnigenzorg*. Amsterdam: Jacob van Campen.
- Jacobs, H.J. (red.) (1937). *Het buitengewoon onderwijs in Nederland*. Gedenkboek, aangeboden aan Dr. A. van Voorthuysen bij zijn aftreden als inspecteur van het buitengewoon lager onderwijs. 's-Gravenhage: Haga.
- Jacobs, Herm. J. (1937). Het zwakzinnigenonderwijs in Nederland. In *Het Buitengewoon Onderwijs in Nederland*. Jacobs, Herm. J. (red.). 's-Gravenhage: Haga.
- Jansen, H. (2011). Nieuwe ogen voor een levend verleden. De rode draad: naar een performatieve pedagogiek. In J. Brandsma & R. Keyman, *Dr. A. van Voorthuysen, grondvester van het speciaal onderwijs in Nederland*. Amersfoort: Agiel.
- Kaan-Hoffmeyer, J.M., Maat, J.A. & Herm. J. Jacobs, red. (1953). *Het afwijkende kind en zijn problemen in huis, school en maatschappij*. Gedenkboek uitgegeven voor de Vereniging van Orthopedagogen en anderen, wier arbeid orthopaedagogisch gericht is, ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan. Den Haag: N.V. Uitgeversmij Haga.
- Kuiper, J. (1897). *Geschiedenis der wording en ontwikkeling van het christelijk lager onderwijs in Nederland* (16 na Chr. - 1897). 's-Gravenhage: C. Blommendaal.
- Liefland, W.A. van (1940). *De school voor het afwijkende kind*. 's-Gravenhage: Haga.
- Liefland, W.A. van (1952). *Orthopedagogiek van het zwakzinnige kind*. 's-Gravenhage: Haga.
- Mans, I. (2004). *Zin der Zotheid, Vijfeeuwen cultuurgeschiedenis van zotten, onnozelen en zwakzinnigen*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Menkveld, H. (1989). *60 jaar opleiden voor het speciaal onderwijs*. Utrecht: Seminarium voor Orthopedagogiek.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (1920). *Memorie van Toelichting bij de Lager Onderwijs Wet*, 's Gravenhage.
- Rietveld-van Wingerden, M. (2004). *Zorgenkinderen in beeld*. Facetten van de orthopedagogische praktijk in Nederland en België in de negentiende en twintigste eeuw. Assen: Van Gorcum.
- Schmid, H.C. (1828). *Het bloemkorfje*. Haarlem: De Wed. A. Loosjes, Pz.
- Schreuder, A. (1905). Achterlijke kinderen. In C. Zernike (red.), *Paedagogisch woordenboek*. Groningen: J.B. Wolters.
- Schreuder, P.H. (1911). Het Rapport van de Staatscommissie voor de Reorganisatie van het Onderwijs en het onderwijs aan zwakzinnigen. *Tijdschrift der Vereeniging van Onderwijzers en artsen werkzaam aan inrichtingen voor Onderwijs aan achterlijke en zenuwzwakke kinderen*, 3, 21-34.
- Schreuder, P.H., Vos, G.J. & Herderschee, D. (1923). *Gedenkboek omtrent zorg voor en onderwijs aan zwakzinnigen*. 's-Gravenhage: Haga.
- Schreuder, P.H. et al. (1929). *Gedenkboek omtrent zorg voor en onderwijs aan zwakzinnigen*. 's-Gravenhage: Haga.

- Schreuder, P.H. (1937). De eerste inspecteur van het Buitengewoon lager Onderwijs. In *Het buitengewoon onderwijs in Nederland*. Jacobs, Herm. J. (red.). 's-Gravenhage: Haga.
- Stilma, L.C. (2010). *Van kloosterklas tot basisschool*. Baarn: ThiemeMeulenhof.
- Timmermans, Alph. (1908). *Schoolgeheimen, schoolmeesters en kinderen in vroeger dagen*. Eindhoven: R.K. Uitgevermaatschappij Het Poirterfonds.
- Turner, F.D. (1934). Zwakzinnigheid en sterilisatie. *Tijdschrift voor buitengewoon onderwijs*, 15, 112-118.
- Vlietstra, N.Y. (1952). Dr. A. van Voorthuysen. *Tijdschrift voor R.K. Buitengewoon Onderwijs, C.B.O. (Christelijk Buitengewoon Onderwijs), Logopedie en Phoniatrie, Tijdschrift voor Buitengewoon Onderwijs*, 32, 4-6.
- Vlietstra, N.Y., Kingma, T. & Holl, M. (1976). *De onderwijskundige en sociale zorg voor de gehandicapte jeugd in Nederland*. Alphen aan den Rijn: Samsom.
- Voorthuysen, A. van (1922). Het Buitengewoon onderwijs in 1920. *Tijdschrift voor Buitengewoon Onderwijs*, 1, 146-160.
- Voorthuysen, A. van (1929). A.V.O. Problemen. *Tijdschrift voor Buitengewoon Onderwijs*, 10, 58-71.
- Voorthuysen, A. van (1929). Werkinrichtingen voor laagstaande zwakzinnigen. *Tijdschrift voor Buitengewoon Onderwijs*, 10, 270-284.
- Voorthuysen, A. van (1930). De eerste cursus voor voortgezette vakstudie der neutrale en protestantsch-christelijke groepen. *Tijdschrift voor buitengewoon onderwijs*, 11, 182-186.
- Voorthuysen, A. van (1932). Geestelijke volksgezondheid. *Tijdschrift voor buitengewoon onderwijs*, 13, 1-16.
- Voorthuysen, A. van (1932). De biologische richting in de 'Heilpaedagogiek'. *Tijdschrift voor buitengewoon onderwijs*, 13, 73-78.
- Voorthuysen, A. van (1933). Het buitengewoon onderwijs in 1930. *Tijdschrift voor buitengewoon onderwijs*, 14, 86-103.
- Voorthuysen, A. van (1934). Verslag van den toestand van het buitengewoon lager onderwijs over 1931. *Tijdschrift voor buitengewoon onderwijs*, 15, 73-102.
- Voorthuysen, A. van (1935). Verslag van den toestand van het Buitengewoon Lager Onderwijs over het jaar 1933. *Tijdschrift voor buitengewoon onderwijs*, 16, 37-61.
- Voorthuysen, A. van (1935). Verslag van den Inspecteur van het B.L.O. over het jaar 1934. *Tijdschrift voor buitengewoon onderwijs*, 17, 189-202.
- Voorthuysen, A. van (1936). Verslag van het B.L.O. over 1935-I. *Tijdschrift voor buitengewoon onderwijs*, 17, 189-202.
- Voorthuysen, A. van (1936). Verslag van het B.L.O. over 1935-II. *Tijdschrift voor buitengewoon onderwijs*, 17, 213-228.
- Voorthuysen, A. van (1936). Verslag van het B.L.O. over 1935-III. *Tijdschrift voor buitengewoon onderwijs*, 17, 237-242.
- Voorthuysen, A. van (1942). Debielen en imbecillen. *Tijdschrift voor buitengewoon onderwijs*, 23, 2-8.
- Voorthuysen, A. van (1949). Het 25-jarig jubileum der regeling van het buitengewoon onderwijs. *Tijdschrift voor buitengewoon onderwijs*, 29, 31-36.
- Vos, G.J. (1911). Samenwerking tusschen Arts en Paedagoog. *Tijdschrift der Vereeniging van Onderwijzers en artsen werkzaam aan inrichtingen voor Onderwijs aan achterlijke en zenuwzwakke kinderen*, 3, 81-94.
- Zernike, C.F.A. (red.) (1902). *Paedagogisch Woordenboek*. Groningen: J.B. Wolters.

OVER DE AUTEUR

Jan Brandsma werkte van 1969 tot 1987 als onderwijzer in het speciaal onderwijs. Van 1988 tot 2002 was hij directeur van het Seminarium voor Orthopedagogiek. Thans is hij zelfstandig onderwijsadviseur.

E-mail: jgbrandsma@gmail.com